

3. Kompetencije neophodne za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

3.1 „Htio bih da moji učenici budu sposobni da ...”

„Nakon što bi uvježbavali tehnike prezentacije, želio bih da svi moji učenici budu sposobni da izlože svoju temu pred razredom a da čitaju iz bilježaka.”

„Nakon što smo šest nastavnih časova objašnjavali osnove našeg ustava, očekujem da svi moji učenici mogu barem objasniti kako funkcionise naš izborni sistem i koje stranke trenutno upravljaju vladom.”

„Prije nekoliko mjeseci imali smo problema u razredu s učenicima koji u raspravama nijesu htjeli da slušaju jedni druge i prekidal su učenike s kojima se nijesu slagali. Puno smo razgovarali o pravu na slobodno izražavanje te da ono funkcionise samo ukoliko se jedni prema drugima odnosimo s poštovanjem. Nadam se da će do kraja godine većina učenika to shvatiti i naučiti kako da se ponaša tokom rasprava.”

Ovi primjeri pokazuju kakve misli nastavnicima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava prolaze kroz glavu dok planiraju nastavu: oni definišu ciljeve. Odlučuju za šta bi njihovi učenici trebalo da su sposobni, te šta mogu postići ukoliko se potrudu: određuju koje bi ciljeve htjeli da njihovi učenici postignu, te potom sagledavaju proces učenja i uz njega vezane potrebe učenika na samom početku – njihove poteškoće i sposobnosti, njihove snage i slabosti.

Ovaj način razmišljanja nije novost za nastavnike – to je uobičajena praksa. Većina nastavnika ne razmišlja samo o sadržaju gradiva i predmeta – „Moram završiti 19. vijek do početka sljedećih praznika” – već vode računa i o tome kakve rezultate žele da vide kod svojih učenika.

Ciljevi usmjereni na učenike i na njihovo osposobljavanje odnose se na sticanje kompetencija. U odrasлом životu svi će učenici morati da se snalaze bez nastavnika, mentora ili vršnjaka pomagača. Tradicionalni model podučavanja – formalni prenos vaspitno-obrazovnih sadržaja, provođenje uskog kurikuluma znanja – čini premalo za ohrabrivanje učenika da postanu nezavisni, samouvjereni i kompetentni kroz dimenzije vještina i vrijednosti/stavova.

Tri navedena primjera ukazuju i na različite dimenzije razvoja kompetencija:

- Prvi primjer – uspostavljanje kontakta očima s publikom i slobodno izlaganje – odnosi se na vještine koje nijesu specifične za tematiku, ali predstavljaju instrument koji je učenicima neprestano potreban za primjenu bilo kojeg znanja i informacije. To je trening vještina, ili podučavanje „za” demokratsko građanstvo i ljudska prava – s ciljem osposobljavanja učenika da ostvaruju svoja ljudska prava i učestvuju u demokratiji.
- Drugi primjer – razumijevanje osnova izbornog sistema i ko je pobijedio na posljednjim izborima te stoga formira sadašnju vladu – predstavlja podučavanje „o” demokratiji i ljudskim pravima. Mladi građani moraju znati koja su ljudska prava – na primjer, učestvovanje na izborima – integrisana kao građanska prava u njihovom državnom ustavu te kakav učinak ima njihov glas u izbornom sistemu njihove zemlje.
- Konačno, zadnji primjer pokazuje važnost vrijednosti i stavova. Demokratija se oslanja na političku kulturu oblikovanu stavovima i vrijednostima kojih se građani pridržavaju, u ovom slučaju, međusobno poštovanje i tolerancija prema gledištima s kojima se možda i ne slažu. Učenici moraju biti voljni da prihvate da njihovo pravo slobode mora uzimati u obzir i prava drugih. Iz tog razloga sloboda nosi i odgovornosti. Kultura ljudskih prava odražava ovlaštenja pojedinih učenika i njihovih nastavnika, no istovremeno i razumijevanje da dijelimo uzajamnu odgovornost za uvažavanje tuđih ljudskih prava. Vrijednosti se uče kroz iskustvo i uvjerljive uzore – učenje „kroz” demokratiju i ljudska prava.

3.2 Kompetencije – opšta definicija

Kompetencije se odnose na ono za što je osoba sposobna, iz tri aspekta koji oblikuju jezgro identiteta te osobe:

- ono što zna i razumije;
- vještine pomoću kojih svoje znanje može primijeniti;
- svjesnost i uvažavanje znanja i vještina koje posjeduje, iz čega proizilazi spremnost da ih samopouzdanje i odgovorno primjenjuje.

Posljednja je tačka od posebne važnosti. Ne bi samo nastavnik trebalo da poznaje sposobnosti svojih učenika, već bi još i više oni sami trebalo da ih budu svjesni. Moraju znati kakvim sve oruđem njihov um raspolaže i za kakve se zadatke i probleme ono može upotrijebiti. Povrh svega, potrebno im je samopouzdanje da prihvate rizik neuspjeha u svom procesu cjeloživotnog učenja.

3.3 Kako nastavnici mogu otkriti koje kompetencije učenici posjeduju? Kompetencije i demonstracija

Kompetencije se odnose na sposobnosti i potencijale “unutar” nas. One su zato nevidljive. Kako onda nastavnici mogu da otkriju koje sposobnosti njihovi učenici posjeduju?

Evo primjera. Lingvist Noam Čomski opisao je jezičku kompetenciju izvornih govornika. Izvorni govornici neprekidno stvaraju i razumiju rečenice koje nikad prije nijesu izgovorili, niti čuli. Jezičku kompetenciju ne možemo vidjeti, no možemo zapaziti samu demonstraciju izvornog govornika, i moramo pretpostaviti da se iza nje nalazi sposobnosti tečnog izražavanja.

Ne postoji kompetencije bez vidljive demonstracije, ali isto tako nema ni djelovanja bez kompetentnosti. Nastavnici vrednuju učeničke sposobnosti na osnovu njihove demonstracije – što su u stanju da učine. Iskustveno učenje omogućava učenicima da uvježbavaju svoje sposobnosti, a nastavnicima da procjenjuju učenička postignuća i prepoznaju njihove potrebe. To vrijedi ne samo za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, već i za učenje i podučavanje uopšte.

3.4 Model učeničkih kompetencija u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava.

Razvoj učeničkih kompetencija procjenjujemo kroz našu percepciju učeničke demonstracije. Kompetencije su nevidljive i možemo im pristupiti tek oblikovanjem modela koji nas podržavaju u određivanju ciljeva učenja i usmjeravanju naše procjene nastavnih postignuća.

U ovom izdanju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava usvojili smo sljedeći model kompetencija. On odgovara ključnim načelima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava – učenje kroz, o i za demokratiju i ljudska prava.

U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, učeničke kompetencije uključuju sljedeće:

- političku analizu i procjenjivanje;
- vještine (vidi treći dio ovog priručnika);
- aktivnost i političku participaciju;
- lične i društvene kompetencije.

3.4.1 Kompetencije političke analize i procjenjivanja

Demokratsko građanstvo zahtijeva od građana da razumiju problematiku o kojoj se raspravlja, što opet od njih zahtijeva informisanost i sposobnost analiziranja problema i procesa rasprave i sukoba. To je kognitivna dimenzija razvoja kompetencije (učenje „o” političkim pitanjima).

Bez tog nivoa razumijevanja građani postaju lak plijen za demagoge, lobiste i populiste, te nijesu u stanju prepoznati i zagovarati svoje ili zajedničke interese. Zavisimo od medija kao izvora informacija i moramo biti sposobni da ih kritički prihvatamo.

Aktivno djelovanje u politici, kao i u bilo kojem drugom području života, moguće je samo ako znamo šta želimo da postignemo. Moramo biti u stanju da definišemo svoje interese i ciljeve, usklađujući želje i potrebe, vrijednosti i odgovornosti. Politika je proces donošenja odluka u rješavanju problema i smirivanju sukoba; ne postoji mogućnost nedonošenja odluke, a odluke je nemoguće donijeti bez procjene.

Sve izraženija složenost naših modernizirajućih društava često postavlja prevelike zahtjeve na kompetenciju analize i razmatranja od strane „običnih građana”. Personaliziranje – povjerenje ili nepovjerenje u političke vođe –jedan je od načina ublažavanja kompleksnosti. Vaspitanje i obrazovanje, ne samo u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, ključ je za osposobljavanje građana da idu u korak s odlukama koje na njih utiču.

3.4.2 Vještine

Učenicima je potreban paket mentalnog oruđa – vještina ili tehnika – za primanje i korištenje informacija i za nezavisno i sistemsko oblikovanje svoga mišljenja. To oruđe omogućava učenicima da:

- primaju informacije kako putem medija tako i kroz vlastito iskustvo i istraživanje – tehnike korištenja štampanih i elektronskih medija, intervjuisanje, istraživanje, razmatranje, itd.;
- selektiraju i proučavaju informacije (konstruktivističko učenje) – tehnike planiranja, upravljanja vremenom, čitanja, razmišljanja, bilježenja;
- utvrđuju, predstavljaju, razmjenjuju i argumentima brane svoje stavove – tehnike izvođenja radnih listova, plakata, radova, PowerPoint prezentacija, predavanja, rasprava, debata, itd. (udružen konstruktivistički i dekonstruktivistički pristup);
- razmišljaju o rezultatima i procesima učenja i njihovoj primjeni.

U znatnoj mjeri, te su vještine neophodne ne samo za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, već i za školstvo u cjelini. One pripremaju učenike za naprednije akademsko obrazovanje i primjerena zanimanja. Kroskurikularno usavršavanje tih formalnih vještina nezavisnih od sadržaja i neophodno je i moguće.

3.4.3 Aktivno djelovanje

U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava uvježbavanje formalnih vještina podržava učenje demokratije i ljudskih prava, ali to nije dovoljno. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava zamišlja školu kao mikro-zajednicu u kojoj učenici uče kako da učestvuju u društvu i politici kroz praktično iskustvo. Kompetencije koje učenici uvježbavaju u sklopu škole uključuju sljedeće:

- razmatranje želja i potreba, jasno formulisanje i promovisanje svojih interesa;
- glasanje, učestvovanje u izborima kao glasači i kandidati (predstavnici razreda);
- pregovaranje i donošenje odluka;
- uticanje na proces donošenja odluka podizanjem nivoa svijesti, lobiranjem i kolektivnim djelovanjem;
- razumijevanje i uvažavanje potrebe za okvirom pravila i sankcija.

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i škola u cjelini, igraju odlučujuću ulogu u pružanju mogućnosti obrazovanja svojim učenicima pomoću kojih oni mogu pridonijeti razvoju i dobrobiti društva u kojem žive. Međutim, škola ima svoje granice u pogledu procjenjivanja njihovih postignuća i sposobnosti. Presudno prelazno područje nalazi se van granica škole, u društvu kao cjelini, i nastavlja se u odrasлом životu. Tek tada postaje teško, ako ne i nemoguće, da se rezultati učenja povežu s informacijama dobijenim u školi.

3.4.4 Lične i društvene sposobnosti

Možda je pojam sposobnosti pomalo prenategnuto ako se proširi na dimenziju vrijednosti i stavova. S druge strane, upravo je način na koji se učenici ponašaju od izuzetne važnosti, stoga se sklonost uzornom ponašanju može shvatiti kao kompetencija. Ova dimenzija razvoja kompetencije odgovara učenju „kroz” demokratiju i ljudska prava. Tu pripadaju:

- samosvijest i samopouzdanje;
- empatija;
- uzajamno poštovanje;
- uvažavanje neophodnosti kompromisa;
- odgovornost;
- poštovanje ljudskih prava kao zajedničkog sistema vrijednosti u podržavanju mira, pravde i društvene kohezije.

3.5 Kompetencije nastavnika obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Nastavnicima koji se bave obrazovanjem za demokratiju i ljudska prava neophodne su specifične kompetencije kako bi svojim učenicima mogli da ponude odgovarajuće mogućnosti učenja.

Paket nastavnih sredstava za nastavnike uključuje i sredstva koja nastavnicima pomažu da odrede ciljeve obrazovanja za demokratiju i ljudska prava utemeljene na razvijanju sposobnosti, usklađene sa smjernicama o kojima je bila riječ u uvodu ovog poglavlja. Dodatne informacije mogu se pronaći u priručniku Savjeta Evrope *Kako svi nastavnici mogu podržati obrazovanje za demokratiju i ljudska prava: okvir za razvoj sposobnosti* (Strasbourg, 2009).¹⁹

¹⁹ „How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences”, Strasbourg, 2009.